

NÉMETH ISTVÁN

A KÉT NÉMET ÁLLAM ÉS AZ 1956. ÉVI MAGYARORSZÁGI FORRADALOM

Magyarok német földön a második világháború után

A második világháború befejező szakaszában kényszerből vagy önként, családtagokkal együtt becslések szerint egymillió magyar hagyta el az országot Nyugat felé. Közöttük voltak katonák, rendőrök, csendőrök, leventék, köztisztviselők, kitelepített intézmények alkalmazottai, diákok, a szovjet megszállás elől menekülők, politikusok, újságírók, művészek, a német hatóságok által elhurcolt közéleti emberek és a koncentrációs táborok foglyai.

A kiűritéseket és a kitelepítéseket az 1944. október 20-i kormányrendelet szabályozta; a kitelepítési kormánybiztos vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc vezér ezredes lett. Nagyobb méretű kitelepítési akciók novemberben kezdődtek, s a rendelet kiterjedt polgári személyekre, hivatalokra, intézményekre, vállalatokra, üzemekre s különféle vagyontárgyakra. A Szálasi-kormány hivatalai Sopron, Kőszeg és Szombathely környékén települtek le. Sokan nem csupán a kényszernek engedtek, hanem – a német csodafegyverek sikerében bízva – a közeli viszatérés reményében indultak útnak.

Szálasi Ferenc nyilas „munkatörzse” 1945. március 29-én hagyta el vonaton Kőszeget, s csak április közepén érkezett Salzburgba. Itt helyezték el kormányát, őt pedig a környező Mattseeben, ahol a Szent Koronát is őrizték. Őt és minisztereit a május 10-én bevonuló amerikaiak rövidesen őrizetbe vették, majd október 3-án Budapestre szállították. Horthy Miklóstra május 1-jén találták rá az amerikaiak a bajorországi Starnbergi-tótól délre fekvő Hirschberg kastélyában.

Az 1945 tavaszán nyugatra került magyarok nagy része Ausztriában és Bajorországban érte meg a háború végét. A katonai alakulatok tagjai közül legtöbben Passau, Regensburg és Bad Aibling térségében tartózkodtak. Dél-Bajorországban a menekült magyarság elsősorban München, Landshut, Passau, Pfarrkirchen, Eggenfelden, Dingolfing, Gangkofen, Metten és Rosenheim környékén kapott helyet. A legnagyobb tábor Pockingban működött, ahol a hazatérni szándékozókát gyűjtötték össze. A menekültek kezdetben megtartották kitelepítési kereteiket, és továbbra is elfogadták vezetőik irányítását. Mivel azonban a nácik szövetségesének számítottak, nem részesültek az Egyesült Nemzetek segélyéből, így kezdetben magukra voltak utalva. Rövidesen azonban megalakult a

Magyar Menekültügyi Bizottság, amelyet 1945 októberében a katonai kormányzat is elismert, és jóléti kérdésekben partnernek tekintett.

Az alsó-bajorországi Eggenfeldenben és környékén 1945 nyarán mintegy 15 ezer magyar tartózkodott. A lelkeszi hivatal családfelkutató munkája nagymértékben hozzájárult a szétszórta családtagok egymásra találásához. A Passau melletti Waldwerke-táborban és Rosenheimben már 1945 őszén megkezdődött a – legnagyobb gondot jelentő – magyar fiatalok tanítása. Niederaudorfban magyar leánygimnázium szerveződött. (1951-ben a magyar gimnázium – fiú- és leánytagozattal – a Bodeni-tó közelében fekvő Lindenbergbe, majd 1954-ben Bauschlottba költözött. 1958-ban Burg Kastlban nyílt magyar gimnázium.) 1946 tavaszán Farkas Ferenc főcserkész kezdeményezésére megalakult a Teleki Pál Cserkész Munkaközösség, amely az iskolai nevelést kiegészítve a magyarságtudatot igyekezett ébren tartani a fiatalokban.

A jelentősebb politikai szervezetek közül – írja Borbándi Gyula monográfiájában – a Farkas Ferenc vezette Magyar Szabadság Mozgalom 1946 májusában, a Starnberg melletti Mühlthalban tartott megbeszélés után indult el. Sokáig versengett vele – emigráns betegséggént – a magát csak katonai szervezetnek tekintő Magyar Harcosok Bajtársi Közössége. A németországi csendőrszervezkedés pedig 1949-ben Passauból indult el. E szervezetek rövidesen lapokat is kiadtak.

Az első nyugati magyar színház 1945–1946-ban működött a pockingi menekülttáborban, amelynek sztárja Vaszary Piroska volt. 1947 augusztusában Münchenben megnyílt a Hungária Kamaraszínház, amely Herczeg Ferenc és Zilahy Lajos darabjain kívül németországi magyar szerzők munkáit is színpadra vitte. Az 1948. júniusi pénzreform utáni nehézségek azonban véget vetettek a reményteljes kezdeményezésnek, s a Németországba került magyar színészek legjobbjai hamarosan Argentínába vándoroltak ki.

Időközben az 1939. évi választás alapján a parlamenti jogfolytonosságot való politikusok – akik nem vették tudomásul az 1945. évi választásokat és a köztársasági államformára való áttérést – 1947 augusztusában a dél-bajorországi Altöttingenben országgyűlést hívtak össze. Augusztus 20-án délután Farkas Ferenc miniszterelnök bemutatta az egykori Magyar Élet Pártjának tagjaiból álló kormányát. Két héttel az összejövetel után azonban az amerikaiak jegyzőkönyvileg közölték a magyarokkal, hogy az amerikai megszállási övezetben semmiféle menekült kormány nem tűrhető meg, s a menekült csoportok politikai tevékenységet nem folytathatnak.

1947 júliusától megkezdte tevékenységét a Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (IRO), s 1948-tól két-három év alatt a Németországban és Ausztriában élő közép- és kelet-európai kitelepítettek és menekültek jelentős része Nyugat-Európa más országaiba költözött, vagy kivándorolt a tengerentúlra. 1949-ben a Német Szövetségi Köztársaságban még 181 ezer magyart tartottak nyilván: 108 ezer élt a táborokban és 73 ezer a táborokon kívül.

Varga Béla, az 1945-ben megválasztott nemzetgyűlés elnöke – aki nem mondott le tisztségéről – 1947 novemberében az Egyesült Államokban bejelentette a Magyar Nemzeti Bizottmány megalakulását, amelynek célja „az elnyomott magyar nép képviselése a szabad világban”. 1950-ben a Bizottmány 21 országban létesített diplomáciai képviselést: e posztot Ausztriában Bartók László, az NSZK-ban Hennyey Gusztáv, a VKF-2 egykori vezetője, későbbi külügyminiszter töltött be.

1949. június 1-jén megalakult a Szabad Európa Nemzeti Bizottsága, amely nevét rövidesen Szabad Európa Bizottságra változtatta. A bizottság tevékenysége abból a meggyőződésből fakadt, hogy ha az amerikai kormány nem tudta megakadályozni a szovjet típusú berendezkedést az általa elfoglalt országokban, akkor az amerikai társadalom kötelessége, hogy legalább ezen országok menekült szellemi és politikai elitjének segítséget nyújtson. A közelgő konfliktus kirobbanására számítva egyúttal együtt kívánták tartani a később partnerré válható politikai garnitúrát is. A szervezet egyik bizottsága a szellemi, társadalmi és jóléti együttműködéssel, a másik a sajtó és a rádió ügyeivel foglalkozott. A bizottságok száma később megnőtt.

A Szabad Európa Rádió 1949-ben alakult New Yorkban és 1951 nyarán indította el rendszeres adásait Münchenből. Azonban mindvégig az amerikai külpolitika és tájékoztatás eszköze maradt, s nem lett a magyar emigráció intézménye, jóllehet számos magyar hontalan írónak megélhetést jelentett.

A magyar emigráns politikusok Európában maradt csoportja rokonszenvezett az európai egyesülés gondolatával, és az Európa Mozgalomba való bekapcsolódásával is elő kívánta mozdítani a magyar célok elérését és szövetségesek szerzését. Joggal hivatkozhattak elődeiknek a keresztény Európa érdekében végzett tevékenységére és az országot Nyugat-Európával összekötő szálakra. Az európai egység magyar hívei Auer Pál vezetésével 1949. januárban Párizsban megalakították a Magyar Európa Tanácsot. Apor Gábor, Baranyai Lipót, Eckhardt Tibor és Peyer Károly alelnökként képviselték a különböző irányzatokat. A szervezet csatlakozott az Európa Mozgalomhoz, ahol Auer Pál képviselte őket. A magyar föderalisták úgy vélekedtek, hogy Közép-Európa országai – Magyarországgal együtt – Európa szerves részét alkotják, és semmilyen európai egyesülésből nem rekeszthetők ki. Ha jelenlegi helyzetük miatt az egyesülésben nem is vehetnek részt, az emigráció feladata, hogy jelenlétüket demonstrálják és a majdani csatlakozás kedvező feltételeit megteremtsék. Auer Pál húsz éven keresztül tevékenykedett az általa szervezett Közép- és Kelet-európai Bizottságban, valamint főtítkárként a Maurice Schuman vezette Önrendelkezési Jog Ligájában.

A Magyar Harcosok Bajtársi Szövetsége 1952 végére kiépítette európai és tengerentúli szervezeti hálózatát: négy földrészen 23 államban működött. Taglétszáma 1954-ben körülbelül 10 ezer fő volt. 1952-től Münchenben több ezer példányban adták ki a Hadak Útján című havi közlönyüket. A társemigrációk hasonló szervezeteivel együtt 1952 márciusában emlékiratot juttattak el a felelős

nyugati katonai és politikai személyiségekhez, hogyan működhetnének közre saját alakulatokkal országaik majdani felszabadításában. A nyugati hatalmak rendelkezésére álló nemzeti légiók felállítására gondoltak. A szervezet szociális feladatokat is magára vállalt. Központja 1955-ben Zákó Andrással az élen Münchenbe költözött.

1954 tavaszán-nyarán az enyhülés jegyében az amerikai külpolitika és propaganda új, fokozatos programot, a „kis lépések politikáját” dolgozta ki. A rádiók tevékenységét kiegészítette az újságoknak és rölapoknak léggömbök révén Csehszlovákiába és Magyarországra való eljuttatásával. Az akcióban a magyar emigráció nem jutott befolyáshoz, de végrehajtása nélkülük lehetetlen volt. Az Operation Focus fedőnevű magyar programban tanácsadóként és szerzőként ismét Kovács Imréhez fordultak, aki írásaiban egy fiktív nemzeti ellenállási mozgalomként (NEM) jelentkezett. A felszabadítás helyett a felszabadulást, a liberalizálódást hirdető új mozgalom a léggömbakcióra épült. A rölapokat különleges léggömbök vitték a „vasfüggöny” mögé, s mindegyikre bukószervezetes pléhdobozt szereltek, amelyben szárazjég ellensúlyozta a hasznos terhet. A szárazjég mennyiségét a légköri viszonyoknak és a céltávolságnak megfelelően adagolták, s amikor elpárolgott, a bukószervezet átbillent, és a rölapok kiszóródtak. Magyarország nyugati határai mentén pedig a határórlaktanyákból géppuskával vadásztak a léggömbökre.

A potsdami értekezleten a szövetségesek egyetértettek a németek Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról való áttelepítésével, s azzal, hogy annak szervezeten és emberségesen kell lezajlania. Úgy határoztak, hogy előbb a németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács tanulmányozza a kérdést, s figyelemmel lesznek a németek arányos elosztására a megszállási övezetekben. Haldéktalanul tájékoztatást kértek ellenőrző tanácsi képviselőiktől, hogy milyen számban érkeztek Németországba áttelepültek Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról. Kérték: közöljék, mikor és milyen ütemben folytatódik a továbbiakban a lakosság áttelepítése, figyelembe véve Németország helyzetét. A szövetségesek nyilatkozata moratóriumot hirdetett az áttelepítésekre, amellyel a nyugatiak lélegzetvételnél szünetben reménykedtek. Csehszlovákia és Lengyelország azonban – a szovjet hatóságok támogatásával – figyelmen kívül hagyta a moratóriumot. Az áttelepítéseket 1946 januárjáig egyedül csak a magyarországi Ellenőrző Tanács függesztette fel.

A magyarországi németek kitelepítése közvetlenül összekapcsolódott a Felvidéken élő magyarok kitoloncolásával. A németek kitelepítésének igénye nem magyar indíttatásból fakadt, hanem a csehszlovák nacionalista és sovinszta célok, illetve az azokat mindenben támogató szovjet érdekek mozgatták, s került fel Potsdamban Magyarország is a németeket kitelepítendő listájára. Csehszlovák és szovjet részről a téves adatok alkalmazásától sem riadtak vissza, hogy elfogadtassák minél több magyarországi német kitelepítését, s így helyet teremtsenek az egyoldalúan kitelepítendő hétszázezer felvidéki magyarnak. A magyar

kormány hivatalosan 1945 áprilisától kezdve foglalkozott a magyarországi németek, illetve kitelepítésük ügyével. 1944. december 22. és 1945 január vége között a szovjet katonai hatóságok 60-65 ezer „dunai svábot” hurcoltak el az országból; Jugoszláviából, Magyarországról és Romániából pedig összesen 150 ezret. Ennek észrevételezése után válaszul a szovjet hatóságok február elején felszólították a magyar belügyminisztert, hogy állítson össze részletes kimutatást a Magyarországon élő németekről. Az 1941. évi népszámlálás során 477 057 ember vallotta anyanyelvének a németet, s közülük egyúttal 303 419 német nemzetiségűnek tekintette magát. Közülük hozzávetőlegesen 150 ezer tartozott a Volksbundhoz, 1940-től mintegy 26 ezer személy németesítette vissza nevét, és körülbelül 50 ezer fő jelentkezett önként vagy sorozták be a Waffen-SS-be.

A magyarországi német lakosság kitelepítéséről a három nagyhatalom döntésének a Szovjetunió által magyarozott 1945. december 22-i rendelete Magyarországon újabb bírálatot váltott ki; Csehszlovákiában és szovjet részről üdvözölték a kollektív felelősség elfogadásának elvét, az Egyesült Államok missziója azonban utólag közölte, hogy változatlanul nem tekinti elfogadhatónak a kollektív felelősség elvének alkalmazását egész népcsoportokra. Ezután Vorosilov, a SZEB elnöke, majd Szviridonov altábornagy, a SZEB elnökhelyettese kompromisszumként beleegyezett a 310 ezerre csökkentett kontingensbe.

Az 1946. januárban megkezdődött magyarországi kitelepítések során végül is 125 ezer fő Németország amerikai, 38 ezer fő pedig szovjet megszállási övezetébe került. A magyarországi németiséget a második világháborúban így összesen 254 ezer fős veszteség érte. A háborúban elesett 11 ezer fő, 64 ezer fő pedig a visszavonuló hadsereggel menekülve Nyugaton maradt. A kollektív büntetés következtében kitoloncoltak 163 ezret, és évekre deportáltak 64 ezret, akiknek egynegyede (kb. 16 ezer) a kényszermunkatáborok áldozatául esett.

Az NDK megalakulása és első évei

A második világháborút követően a demokratizálás és a náciellenesség első eredményei 1945–1946-ban még nem hoztak lényeges változást Németország nemzetközi megítélésében, s a bizalmatlanság iránta továbbra is erős maradt. A kezdetleges létfeltételek miatt a figyelem mindenütt a nemzeti feladatokra irányult. 1945–1946-ban a szovjet katonai igazgatás ernyője alatt vezető pozícióba került Németország Kommunista Pártja (KPD), majd az 1946. április 21–22-én a Németország Szociáldemokrata Pártjával való egyesülés után Németország Szocialista Egységpártja (SED–NSZEP) a szovjet megszálló hatalommal fennálló szoros kapcsolatán kívül semmilyen nemzetközi kapcsolattal nem rendelkezett. Az NSZEP-et nem vonták be az 1947 szeptemberében Lengyelországban megalakított Tájékoztató Iroda működésébe sem. Tevékenységét azonban a Tájékoztató Iroda 1947 szeptemberében megtartott II. kongresszusán a magyar, a jugoszláv és a bolgár munkáspárt küldöttsége hivatalosan is elismerte.

Németország megosztásának mindinkább kirajzolódó folyamatában a Szovjetunió is befolyási övezete koordinálására törekedett: a londoni hathatalmi konferencia hírére 1948. február közepén Prágában ülésezett a Hitler-ellenes koalíció három egykori tagállama – Lengyelország, Csehszlovákia és Jugoszlávia – külügyminisztereinek konferenciája. Ezen az első többoldalú konferencián a három kormány tiltakozott a német külön állam létrehozása ellen, amely aláásná az európai biztonság alapját és Németország négyhatalmi ellenőrzését. Az értekezlet kommentálásakor új mozzanat jelentkezett: az egységes gazdasági terület szétszakításával összefüggésben felértékelődött a NSZEP, mint Kelet-Németország vezető ereje.

A NSZEP vezetői – Otto Grotewohl és Max Fechner – külföldi kongresszuson első alkalommal a Magyar Szociáldemokrata Párt 1948. márciusi kongresszusán vettek részt, amely az utolsó előkészület volt Magyarország két munkáspártjának egyesítésére. A két párt kapcsolatfelvételét a két ország ideológiai-politikai kiindulási helyzetének nagyfokú azonossága könnyítette meg.

Németország megosztásának utolsó szakaszában gyors tempóban kiépült Kelet-Németország gazdasági kapcsolata a Szovjetunióval, valamint a közép- és délkelet-európai országokkal. Kelet-Németország azonban bonyolultabban és lassúbb ütemben kapcsolódott be az új államközösségbe, mint a többi népi demokratikus ország. A megszállási övezetek, majd a két német államra való tagolódás ellenére Németország egysége a politikai propagandában az 1960-as évek elejéig napirenden maradt, és lassította a kelet-német integrációt. 1948–1949-ben Kelet-Németországban a népi demokratikus országokkal való összetartozás, illetve a szövetségi rendszer ténye tudatilag sem volt egyértelmű.

Az 1949. október 7-én Németország szovjet megszállási övezetéből alakult NDK 108 000 négyzetkilométernyi területén 17,2 millió lakos élt, közöttük 4,4 millió áttelepített. Az ország 1954-ig szovjet megszállás alatt állt. A Szovjetunió az NDK-t szuverén államként 1954. március 25-én, a meghiúsult berlini négyhatalmi konferencia után ismerte el. Területén azonban továbbra is nagy létszámú szovjet katonaság állomásozott. Az ország a Szovjetunió befolyási övezetének legnyugatibb európai előőrsé lett, és a szovjet vezetés igényt tartott az ország belügyeibe való messzemenő beavatkozásra.

A tulajdonnak a háborút követő újraelosztása kisajátítással és földreformmal történt. Az országrészt a szövetségesek által megszabott kemény gyárleszerelések és jótételi kötelezettségek sújtották. A Szovjetunió az egész Németországra kiszabott jótételét ebből az övezetből hajtotta be. A folyó termelésből teljesítendő jótételi áruszállítások egészen 1953-ig, a jótételi szállítások lezárulásáig folytak, s 1944-es áron összesen 34,7 milliárd márkát tettek ki. További 31,4 milliárd márkára becsülték a hadi- és a békegazdasági üzemek leszereléséből, különböző értékek lefoglalásából és üzemek visszavásárlásából származó összeget.

1952 nyarán a kulcspozícióban lévő NSZEP az NDK jelentős további átalakítását határozta el: 2. pártkonferenciáján a „szocializmus alapjainak lerakására” vett irányt. Fő belpolitikai célja a magánipar maradványai, a parasztok, az iparosok és a kereskedők önállósága, valamint a „polgári ideológia” ellen irányult.

Gazdaságilag a szocializmus-elképzelés a saját nehézipar gyors fejlesztésére – s vele az ország katonai képességének növelésére – irányult. Az anyagi és személyi erőforrások hatékonyabb irányítására hivatkozva 1952-ben felosztották a tartományokat, s 15 központilag irányított körzetet (Bezirk) hoztak létre. Az erőfeszítés mindenekelőtt pénzügyi forrásokat igényelt, amelyeket eleinte az önállóan gazdálkodóktól teremtettek elő, adóemeléssel vagy az élelmiszerjegyek megvonásával. Később a magasabb munkanormák és az áremelések már a munkásságot is sújtották, ami ellen 1953. június 17-én felkeléssel tiltakoztak.

A válságos helyzetben Ulbricht a szovjet csapatokat hívta segítségül. 12 óra tájban a városban megjelentek a T 34-es páncélosok. A szovjet városparancsnokság rendkívüli állapotot hirdetett, megtiltotta a gyülekezést, és éjszakai kijárási tilalmat rendelt el. A berlini felkelést szovjet páncélosok verték le.

A megmozdulások időközben kiterjedtek az NDK széles körzeteire. Az ország 270 helységében tüntetők jobb ellátást, demokratikus szabadságjogokat és a nemzeti egység helyreállítását követelték, mivel ettől remélték életük jobbrafordulását. A korábbi biztatás nyomán nyugati segítségben reménykedtek, de a Nyugatot is meglepték a spontán események. „Semmi meggondolatlan cselekedet” – hangzott a Nyugat jelszava. Ezúttal az amerikai övezet rádióadója, a RIAS is csak híradásokra szorítkozott. Az amerikaiak vonakodtak beindítani katonai gépezetüket.

Az NDK-ban a nyugati segítség elmaradása miatt rezignáltan vették tudomásul, hogy cserben hagyták őket, s a NSZEP-vezetés kemény reakciójával számolhatnak. A munkások, a tüntetők, a rendőrök és a szovjet katonák halottainak száma becslések szerint több százra tehető. (A hivatalos adatok csak 19 tüntetőt és 4 rendőrt említettek.) A felkelést megtorló kirakatperekben az „ügynöktézissel” igyekeztek bizonyítani, hogy a felkelés „külföldi zsoldosok és büntetett elemek műve”. Összesen 1386 személyt fogtak perbe, s néhány halálos ítélet is született. Parancsmegtagadás miatt a katonai bíróság drákói büntetéssel 52 rendőrt halálra ítélt. Ulbricht párton belüli ellenfeleit, a „revizionista” Herrnstadtot és Zaissert – más ellenzékiekkel, a moszkvai új irányvonal híveivel együtt – kizárták a pártból.

A normaemelés visszavonásával és az életszínvonal emelésének ígéretével végül is megvalósult a munkások eredeti követelése, de az egység és a szabadság az NDK állampolgárai számára a távoli jövőbe tolódott. A helyzet iróniájaként a felkelésből éppen az Ulbricht-féle vezetés húzta a legtöbb hasznot. Beigazolódni látszott ugyanis, hogy bármilyen engedmény a rendszer létét fenyegeti, amit az adott helyzetben a Szovjetunió sem engedhet meg magának.

Az NDK vezetése a felkelést követően megpróbált hosszabb távra tervezni, és a korabeli értelemben vett szocialista átalakítás kevésbé szigorú formáit hirdette mag falun és az iparban. Növelte a magánfogyasztást, és ideiglenesen elfogadta a hruscsovi desztalinizációt.

A lakosság többsége számára – különösen az NSZK „gazdasági csodája” után – a nyugati életmód egyre vonzóbbá vált. Mivel az életszínvonal csak lassan emelkedett (a vaj, a hús és a cukor jegyrendszerét csak 1958-ban szüntették meg), sokak szemében saját országuk tényleges teljesítményei jelentéktelennek tűntek. A túl sokat követelő, mindenütt jelenlevő állam kiábrándította a tömegeket, amire a pártvezetés türelmetlenséggel és a politikai jog érvényesítésével válaszolt. 1949–1955 között mintegy másfélmillió ember hagyta el az országot.

Az NDK megalakulásával jelentősen javult a Szovjetunió és a népi demokratikus országok stratégiai pozíciója. Első lépéseik ezért az NDK politikai erősítésére és külpolitikai helyzetének normalizálására irányultak. 1950 áprilisáig az NDK-t Európa és Ázsia valamennyi népi demokratikus kormánya elismerte. 1950 júniusában az NDK kezdeményezte a Lengyelországhoz és Csehszlovákiához fűződő viszonyának tisztázását. 1950. július 6-án Varsóban szerződést írtak alá az Odera-Neisse határvonalról, amelyben az NDK elismerte azt Lengyelország nyugati államhatárának. Az 1950. június 21-én Prágában aláírt nyilatkozat pedig kijelentette, hogy a két államnak nincs semmiféle területi és határigénye, s a „németek a Csehszlovák Köztársaságból történt és végrehajtott áttelepítése megmásíthatatlanul jogszerű és végérvényesen megoldott”. Az NDK kormánya nemzetközi jogilag kötelező formában Magyarország, Románia és Bulgária irányában is kinyilvánította, hogy elhatárolódott „a német imperializmus valamennyi agresszív követelésétől és igényétől”. 1950-ben a KGST tagja lett, majd a politikai egyenjogúság megerősítését jelezte, hogy teljes jogú tagként meghívták a népi demokratikus országok külügyminisztereinek 1950. októberi prágai konferenciájára.

Magyarország és a német kérdés az ötvenes évek második felében

A két német állam ellenséges szövetségi rendszerekbe való betagozódása után újabb diplomáciai csatározás kezdődött a német kérdés megoldására. Keleti és nyugati politikusok különböző tervekét készítették az európai enyhülésről: a két világhatalom csapatainak visszavonása vagy csökkentése Németországban és Közép-Kelet-Európa egyéb részein, atomfegyvermentes övezetek létrehozása, stb., amelyek egyúttal a német kérdés megoldásához is közelebb vinnének. Mindkét oldalon növekedett a részleges kiegyezés, a mértékletesség és a közvetlen katonai összeütközés elkerülésének tudata. A megoldatlan német kérdés ügyében növekvő készséget tanúsítottak az európai status quo elveinek és a leszerelés kérdéseinek megvitatására.

Az 1955 júliusában Genfben kezdődő négyhatalmi csúcstalálkozón a Szovjetunió és a nyugati hatalmak jegyzékváltásában a Szovjetunió megerősítette a „két állam tézisést”, míg a nyugatiak a német nemzet egyedül legitim képviselőjének a szövetségi kormányt ismerték el. A Szovjetunió 1955-től nyilvánvalóan a „két német állam” létezéséből indult ki; ezzel szemben a nyugati hatalmak és az NSZK szűkülő lehetőségeik ellenére kitartottak az „össznémet” célkitűzés mellett.

Az újraegyesítés nyugati megoldását az Eden-terv már korábban jelezte: csak szabad választásokkal kezdődhet. A Szovjetuniót megigézte az európai biztonsági rendszer gondolata, de a német egység ügyében Molotov külügyminiszter mégis elutasította az egyesítés első lépésének tekintett szabad választásokat. November 2-i ellenjavaslatában a két német állam képviselőiből álló s újonnan felállított „Össznémet Tanács” javaslatát vetette fel, mert csak így lehet megőrizni „az NDK szociális vívmányait”.

Az 1955–1958 közötti években a nyugati hatalmak és az NSZK összekapcsolta a német újraegyesítés és az európai biztonság ügyét, míg a Szovjetunió az európai biztonsági problémára és az általános enyhülésre helyezte a hangsúlyt.

Az NDK kormánya a szabad választások révén megvalósuló egyesítést – a szovjet álláspontra való tekintettel – nem tartotta járhatónak, de a német egység ügyét elsősorban a német nép ügyének tekintette, amely a két állam közeledésével valósul meg. Mivel az „Össznémet Tanács” modellje 1955-ben bekerült a német kérdéssről folyó vitákba, Walter Ulbricht 1957 januárjában a paritásos összetételű tanácsot a német konföderáció kormányfunkcióit betöltő csírájának említette. Az NSZK kormánya kezdetben mereven elutasította a konföderáció javaslatát, de az NDK megújuló javaslatai nyomán 1958 júliusában egyhangú határozatban sürgette a szövetségi kormányt, hogy kezdeményezze négyhatalmi grémium felállítását, amely javaslatokat dolgoz ki a német kérdés megoldására.

A magyar külpolitika szorosan igazodott a szovjet külpolitikai gyakorlathoz, s a közép- és kelet-európai térségben a szovjet hegemonia erősödéséből indult ki. A belpolitikai helyzet és a külpolitikai mozgástér összefüggését vallotta, amelyet a magyar–NDK kapcsolatok fejlődésében is igazolva látott. Az NDK-t a német nép egyedüli képviselőjének tekintve támogatta az NDK egyesítési javaslatait, az NDK diplomáciai elismertetését és nemzetközi szervezetekbe való felvételét. Ugyanakkor mindinkább megértette, hogy a két német állam fokozatosan kitöltötte a második világháború utáni közép-európai politikai, katonai és gazdasági vákuumot.

Berlin helyzete

A Németország megosztásából fakadó problémák között különleges szerepet kapott Berlin, amely négyhatalmi joghelyzete ellenére – vagy éppen ezért – állandósult viták forrása volt Kelet és Nyugat között.

Az NSZK és Nyugat-Berlin hatóságai kezdetől fogva a városrész önálló tartományként, az NSZK igazgatási rendszerébe való mind teljesebb betagozására törekedtek, Nyugat-Berlint az alaptörvény is így említette. A nyugati szövetségesek azonban fenn kívánták tartani különleges berlini jogait. Kijelentették, hogy Nyugat-Berlin nem kaphat önálló szavazati jogot a Szövetségi Gyűlésben vagy a Szövetségi Tanácsban, azt az NSZK nem kormányozhatja, s nem rendelkezik a 12. tartomány jogosítványával. Eltérő felfogásuk ellenére a szövetségi és a nyugat-berlini hatóságok, valamint a nyugati hatalmak a Nyugat-Berlinre is érvényesítendő szövetségi törvényeket – néhány kivétellel – az ún. „Berlin-záradékkal” léptették életbe. A tilalom ellenére Nyugat-Berlinben valójában szövetségi bíróságok és közigazgatási hatóságok működtek. A szövetségesek korlátozásai elsősorban az alkotmánybírói törvénykezésre vonatkoztak. Nyugat-Berlint bevonták az NSZK nemzetközi szerződéseibe, és nem tartott fenn önálló nemzetközi kapcsolatokat. A vitás kérdések ellenére így messzemenő jogegyenlőség jött létre a városrész és a szövetségi terület között. Mindezen túlmenően az NSZK demonstratív nyugat-berlini jelenlétén fáradozott. 1954–1969 között a szövetségi elnökválasztásra mindig Nyugat-Berlinben került sor. Az ötvenes évektől itt ülészték a Szövetségi Gyűlés és a Szövetségi Tanács bizottságai. Ismét felépítették a Reichstag épületét. Az NSZK minisztériumai képviselőivel volt jelen a városrészben, amelyek tevékenységét szövetségi megbízott koordinálta. Ezzel érzékeltette a város szövetségi támogatását a kelet-nyugati vitában, illetve jelezte Berlin fővárosigényét egész Németországra nézve. Egyúttal a Szovjetunióval és az NDK-val, de bizonyos fokig a nyugatiakkal szemben is így dokumentálta Nyugat-Berlinnek az NSZK-hoz való tartozását.

A háború utáni események, az 1948–1949. évi berlini blokád, különösen pedig a berlini fal 1961. augusztusi felépítése Nyugat-Berlint elvágtá hagyományos gazdasági hátszágától. Így a városrész az NSZK pénzügyi és gazdasági támogatására szorult. Erre és a Szovjetunióval szembeni pozíciójának védelmére a szövetségi kormány és nyugati szövetségesei nemzetközileg is kötelezettséget vállaltak. Törvényben szabályozták Nyugat-Berlin pénzügyi támogatását („Berlin-segély”), s az itteni beruházások adókedvezményt élveztek. Ily módon igyekeztek fenntartani és erősíteni a városrész gazdasági életképességét, amely a kelet-nyugati konfrontáció éveiben a „Nyugat kirakata” lett. Berlin keleti részével szemben az NSZK hasonló politikát követett, mint az NDK-val szemben, jóllehet sokáig azt az elvet képviselte, hogy a város egységet alkot, és jogelleneesen került megosztásra. Mindazonáltal sohasem kísérelte meg Kelet-Berlin bekebelezését.

Kelet-Berlint teljesen integrálták az NDK-ba, amelynek már 1949. októberi alkotmánya a várost (valójában csak városrészt) az ország fővárosának tekintette. Itt működött az NDK valamennyi állami szerve, és sohasem kerültek szóba Nyugat-Berlinhez hasonló korlátozások. Egyedüli megszorításként a Népi Kamarában a kelet-berlini képviselők szintén külön pozícióval rendelkeztek, és

nem közvetlenül választották őket, hanem a városi képviselőgyűlés küldötteként jutottak be a testületbe. 1968-ig az NDK törvényei és rendeletei Kelet-Berlinben szintén külön átvételi eljárással léptek életbe.

Az NDK jogértelmezése azon alapult, hogy egész Berlin különleges viszonyban áll a szovjet megszállási övezettel. A Szovjetunió az övezete részét képező és annak centrumában fekvő város pozícióját már a nyugati hatalmakhoz intézett 1948. júliusi jegyzékében rögzítette. Az NDK értelmezése szerint Berlin különleges terület a szovjet megszállási övezeten belül, amelynek igazgatásában a nyugati hatalmak is együttműködnek. A Szovjetunió viszont átengedte az NDK-nak az ország és Nagy-Berlin igazgatási jogait. Ennek következtében az alkotmány értelmében Berlin az NDK fővárosa, amely szuverenitása gyakorlásában igényt tart egész Berlinre. Ugyanakkor az NDK és a Szovjetunió jogértelmezésében bizonyos különbségek is jelentkeztek. A Szovjetunió erőteljesebben hangsúlyozta nyugat-berlini jogait, miközben az NDK saját, egyedüli illetékességét emelte ki.

Magyar–NDK kapcsolatok az ötvenes évek első felében

A második világháború előtt Magyarország legnagyobb és legjelentősebb külkereskedelmi partnere Németország volt. Az áruforgalom Magyarország és Németország szovjet megszállási övezete között a háború befejezését követően azonnal megindult. Az első áruforgalmi és fizetési megállapodást 1949-ben írták alá. A kialakult együttműködés az NDK fennállásáig mindkét ország gazdasága számára fontos volt.

A magyar kormány 1949. október 19-én ismerte el szuverén államnak az NDK-t, és felvette a diplomáciai kapcsolatokat. A berlini magyar diplomáciai misszió élén követ állt; a külképviselet 1953. október 15-én nagykövetséggé alakult, élén a Rákosi-kört maradéktalanul kiszolgáló Safrankó Emánuel nagykövettel.

A népi demokráciák állam- és pártközi kapcsolatainak rendszerét a sztálini korszakban a politikai szféra végletekig fokozott szerepe és a szovjet vezető szerep maradéktalan elfogadása jellemezte. A Szovjetunió és a népi demokráciák közötti formális kötődések a bilaterális szerződésrendszeren alapultak, s jelentőségük messze megelőzte a népi demokratikus országok egymás közötti szerződéseit. Sztálin szerint a kisállamok közötti kapcsolatokra nem volt szükség; Moszkvának kellett a kommunikáció egyedüli centrumává válnia. Ezért a diplomáciai tevékenység, a külpolitikai kapcsolatok hagyományos formája a térségben csak alárendelt, kiegészítő szerephez jutott.

Így történt mindez 1953-ig a magyar–NDK relációban is. Ráadásul a kétoldalú kapcsolatokat még néhány megoldatlan ügy (az elhurcolt magyar javak visszaszolgáltatása, a németek kitelepítése, a családegyesítés és különböző kártalanítási követelések) mellett az is nehezítette, hogy a nagyhatalmi szintű „német

kérdés” messze meghaladta a magyar külpolitika kompetenciáját. Magyarország külpolitikai érdeklődése főként 1953 után fordult az NDK irányába, részben az ottani válság következtében. A nemzetközi diplomáciai tevékenység pedig a két német állam ellentétes szövetségi rendszerekbe való integrálása és a hadiállapot megszüntetése után immáron a német kérdés megoldására, a közép-európai feszültség enyhítésére irányult.

Az 1956. októberi magyarországi felkelés és az NDK reflexiói

Az 1956. októberi felkelés kitörése rendkívül nyugtalanította az NDK lakosságát, főként az értelmiséget. Ezért a NSZEP vezetése már október 25-én „ellenforradalmi elemek puccsának” bélyegezte a magyarországi felkelést, megteremtve a politikai-ideológiai fellépés bázisát a forradalommal szimpatizáló NDK állampolgárok ellen. Két nappal később Ulbricht ugyan elismerte, hogy Magyarországon kétségtelenül követek el hibákat, amelyeket a rendszer ellenfelei „kihasználtak”. Október 30-án a berlini munkások és egyetemisták nyugtalanságát érzékelve a „korbács és mézesmadzag” módszeréhez nyúltak: az egyetemi hallgatóknak szélesebb részvételt ígértek a felsőoktatási intézményekben, kilátásba helyezték az orosz nyelv, mint első kötelező idegen nyelv megszüntetését, egyidejűleg azonban felvonultatták az egyetem elé a munkásmilíciát a „meggondolatlan cselekedetek” elkerülésére.

Az októberi forradalom eseményei megosztották a berlini magyar nagykövetség személyzetét. Safrankó az NDK és a szovjet álláspont mellett állt ki, míg a vezető munkatársak a Nagy Imre-kormány vonalát követték. A diplomaták eltávolították az állami címert a nagykövetség épületéről. Az „ellenforradalmi helyzet” miatt a nemzetközi jog durva megsértésével Safrankó az NDK biztonsági szolgálatának embereivel letartóztatta és eltávolította dr. Beck Sándort, Kurtán Sándort és K. Nagy Istvánt.

A nagykövetség november 5-i értekezletén Safrankó azzal magyarázta cselekedetét, hogy az állami címer levétele, a nyugati hírügynökségek különleges érdeklődése erősen ingerelte a belső nehézségekkel küszködő NDK vezetőket, és a „főkolomposok” eltávolítását követelték. A Berlinbe akkreditált szocialista követek is a kapcsolatok megszakításával fenyegetőztek. A forradalmi bizottságot az „ellenforradalom szerveinek” tekintette, s azért helyezte „felügyelet” alá a diplomatákat, nehogy Nyugatra távozzanak. Az elsősorban felelőssé tett dr. Beck János élesen visszautasította Safrankó vádjait, amelyek – mint kiderült – harmadkézből származó információkra épültek, és személyes bosszúvágy motíválta. Safrankó végül elismerte felelősségét a történetekért, eljárás azonban nyugdíjazása miatt nem indult ellene.

Az NDK vezetése az októberi felkelést – az 1953. júniusi berlini felkelés mintájára – kezdettől fogva ellenforradalomnak, a külső és belső ellenség aknamunkájának tekintette – írja Ruff Mihály. Wilhelm Pieck államelnök 1956. nov-

ember 4-én táviratban üdvözölte a Kádár-kormány megalakulását és támogatásáról biztosította. A NSZEP Központi Bizottságának két nap múlva kiadott nyilatkozata „a magyar dolgozók ellenforradalom feletti győzelméről” az ismert recept szerint magyarázta az eseményeket. A Rákosi-féle vezetés hibáinak említése nélkül azzal magyarázta a felkelést, hogy az írók és diákok s némely körök önmarcangolását az ellenforradalmi elemek kihasználták, s felbomlasztották az államhatalmat. A szervezett ellenforradalmi erők erre az alkalomra vártak, hogy az imperializmus külső támogatásával megragadják a hatalmat. A Nagy-kormány végül maga is az ellenforradalom kiszolgálója lett.

Berlinben november 9-én segélybizottság (Hilfskomitee für sozialistische Ungarn) alakult a Magyarországnak nyújtandó különböző segélyek koordinálására. Otto Grotewohl miniszterelnök már négy nap múlva értesítette Kádár Jánost, hogy az NDK kormánya 22 millió márka értékben pótlólagos áruszállítás keretében azonnali ingyenes segílyt nyújt Magyarország ellátási nehézségeinek leküzdésére. November 20-án barátsági delegáció keretében Magyarországra érkezett Karl Schirdewann és Friedrich Ebert politikai bizottsági tagok, s Adolf Hennecke, a segélybizottság elnöke. A közös közlemény kimondta: „A Nagy-kormány tehetetlenségét és engedékenységét kihasználó ellenforradalmi, fasiszta elemek október utolsó napjaiban már mind leplezetlenebbül előtérbe léptek, hogy a népi demokratikus rendszert megdöntsék, a kapitalizmust visszaállítsák... A reakciós elemek külföldről, így Nyugat-Németországból is segílyt kaptak fegyverszállítások, felfegyverzett ellenforradalmi csoportok becsempészésére, valamint kizárólag a tömegek uszítását és zavarkeltést szolgáló rádiópropaganda révén”. A nyilatkozatban az NDK álláspontjának átvételét jelentette, hogy a polgári rendszer visszaállítására törekvő erőket fasisztának nevezték. A NSZEP képviselői az NDK történelmi gyökereinek kijelöléséhez kapcsolódva kifejtették, hogy a spanyol nemzetközi brigádok mintájára német üzemi munkások ezrei jelentkeztek önkéntes fegyveres harcra a Kádár-kormány támogatása érdekében.

Az NDK 1956 decemberében megindította a 22 millió márkás árusegély szállításait. 1957-ben pedig 60 millió rubel értékben teljesített hitelszállításokat Magyarországnak, amit 1961–1965 között kellett visszafizetni, s további 30 millió márka vissza nem fizetendő hitelt adott. A segélybizottság néhány hónap alatt több mint 18 millió márkát gyűjtött össze. 1957-ben 5400 magyar gyermek üdült három hónapig az NDK-ban.

A magyar–NDK kapcsolatokban meghatározó szerepet játszott Walter Ulbricht, Otto Grotewohl, Karl Schirdewann, Peter Florin, Sepp Schwab korábbi, és Rudolf Helmer akkori budapesti nagykövet. Magyar részről a berlini magyar képviseletet Safrankó leváltása után 1957. február végéig dr. Beck János ideiglenes ügyvivő, majd Fodor Zoltán, 1957 májusától pedig nagyköveti minőségben Rostás István vezette. A nagykövetségen azonban jelentős személyi változások történtek, mivel az NDK külügyminisztériuma bizalmatlan volt a nagy-

követség munkatársaival szemben. Az NDK hivatalos helyeinek tartózkodása 1957 tavaszától fokozatosan oldódott.

A két ország kapcsolatában fontos szerepet kapott a konzuli munka. Az 1956. évi utazási könnyítéseket azonban az NDK kormánya rövidesen ellenséges célzatú lehetőségnek minősítette, s 1956. december 5-én vízumkényszert vezetett be a nem NDK állampolgárok részére. Mivel az intézkedés a kölcsönösségen alapult, a többi közép- és kelet-európai ország is hasonló intézkedéseket vezetett be. 1957 tavaszától a konzuli munka zömét – az amnesztiarendelet lejártáig – a forradalom után emigráltak hazatérési ügyei, valamint az 1946–1947-ben kitelepítettek problémáinak rendezése töltötte ki.

Az NDK hivatalos szerveinek tartózkodása elsősorban kulturális területen jelentkezett. Az NDK-ban dolgozó magyar művészek egy része ugyanis az októberi forradalom mellett foglalt állást, néhányan emigráltak, illetve a nyugati érdeklődés előterébe kerültek. Mivel az NDK vezetése saját értelmiségével is vitában állt, a magyar–NDK értelmiségi kapcsolatok befagyasztásával reagált. A magyar külügyminisztérium mindazonáltal a berlini magyar nagykövetség nyugatnémet kapcsolatainak fenntartására adott utasítást, anélkül, hogy sértené az NDK érdekeit, és bizalmatlanságot keltene Magyarország iránt.

Az 1958. márciusi magyar–NDK kormánytalálkozó

1958. március 20–25. között magyar párt- és kormányküldöttség látogatott az NDK-ba dr. Münnich Ferenc miniszterelnök vezetésével. A tárgyaló felek közös közleményt és három évre szóló kereskedelmi egyezményt írtak alá. Az MSZMP akkor a „kétfrontos” ideológiai harc szükségességét, míg a NSZEP 1956 októberétől egyértelműen a revizionizmus elleni harcot tekintette fő feladatának. A közös közleményben magyar részről engedményt tettek, s kijelentették, hogy „a két párt a szocializmus győzelme fontos előfeltételének tekinti a revizionista elméletek kíméletlen leküzdését és felszámolását”.

A magyar–NDK külkereskedelem komplementer (kiegészítő) jellegű volt, amely az eltérő természeti feltételekben és termelési szerkezetben gyökerezett. Az áruforgalom 1949–1958 között folyamatosan növekedett, s az összforgalom megközelítette a 400 millió rubelt. Az ötvenes években az NDK-ba irányuló magyar export kétharmadát mezőgazdasági termékek tették ki, az évtized végére azonban arányuk 32 százalékra csökkent. Egyúttal kedvező arányeltolódás ment végbe a magasabban feldolgozott élelmiszeripari termékek javára. A magyar kivitelben 1960-ra 30 százalékra nőtt a beruházási és tartós fogyasztási cikkek aránya. A magyar anyagexport (bauxit, timföld, alumínium) aránya 15 százalék körül mozgott.

Az NDK Magyarországra irányuló kivitelének fele mindvégig gépekből és berendezésekből állt: a magyar szerszámgépiport 30 százaléka, a könnyűipari, mezőgazdasági és élelmiszeripari gépek jelentős hányada is az NDK-ból szár-

mazott. Az alapanyag- és nyersanyagimport legjelentősebb tételeit a barnaszénbrikett, a kálisó és bizonyos vegyipari termékek képezték.

A kormánytalálkozón megvitatták annak lehetőségét is, mennyiben képesek bizonyos export-import cikkek esetében kikapcsolni a nyugati országokkal folyó kereskedelmüket, és átcsoportosítani azokat.

A két ország között 1950 közepétől volt érvényben műszaki-tudományos segítségnyújtási egyezmény. Az 1958 februárjában aláírt jegyzőkönyv szakértők kölcsönös utazását irányozta elő; magyar részről számuk kétszerese volt az NDK szakértők számának, jelezve a két ország műszaki fejlettségének különbségeit.

Az 1956. októberi forradalom megzavarta a két ország kulturális kapcsolatait. A magyar értelmiség vezető rétegeinek részvétele a forradalomban bizalmatlanná és tartózkodóvá tette az NDK hivatalos szerveit, amelyek 1957 februárjában adminisztratív intézkedésekkel párosított politikai-ideológiai offenzívát indítottak befolyásuk visszaszerzésére. 1957 közepén az NDK ideológiai küzdelmének egyik központi kérdése Lukács György munkásságának kritikai vizsgálata volt. Hasonló volt a helyzet Háy Gyulával is, akinek több színdarabját játszották az NDK-ban. Emiatt a kulturális együttműködés 1957 közepéig szünetelt, s ezt követően is az NDK megkísérelte alacsony szinten tartani az utazások számát, amely elsősorban az NDK állampolgárait sújtotta. Az NDK részéről 1957-ben többször kifogásolták, hogy a magyar kiutazók nagy része átjárt Nyugat-Berlinbe.

A magyar kormányküldöttség NDK-beli látogatásának előkészítése során – az NDK korábbi megkeresése nyomán – napirendre tűzték a magyarországi németek kitelepítése után különélő családok helyzetének rendezését. (Hozzávetőlegesen 50 ezren kerültek akkor Németország szovjet megszállási övezetébe, akik közül azonban körülbelül 15 ezren továbbmentek a nyugati övezetekbe.) A magyar kormány egyetértett azzal, hogy az összeköltözést és a családegyesítést egyezményben szabályozzák. Hasonló igények jelentkeztek az NSZK részéről is, amely Vöröskereszt szervezete révén képviseltette magát. A felmerülő kiadásokat a magyar fél az ország területén belül vállalta, s javasolta, hogy az áttelepülők leltárba vett ingóságait magukkal vihessék. Végül azonban az NDK elállt korábbi javaslataitól, s nem tartotta aktuálisnak az egyezmény megkötését. Arra hivatkozott, hogy mindössze 150-200 személyt érintene, amelyhez nincs szükség egyezményre, illetve egy ilyen egyezmény nem kívánatos nyugtalanságot váltana ki Lengyelországban és Csehszlovákiában.

A tárgyalásokkal megkezdődött a diplomáciai tevékenység összehangolása, jóllehet a mindinkább eltérő ideológiai és politikai nézetek feszültséget vittek a hivatalos kapcsolatokba.

Az NSZK megalakulása és nyugati integrációja

Az NSZK-ban 1949. szeptember 20-án, Konrad Adenauer kancellárral az élen, a CDU, a CSU, az FDP és a Deutsche Partei képviselőiből álló polgári koalíciós kormány alakult. A szövetséges főbiztosok felügyelete alatt álló kormány legfőbb céljának a szuverenitás visszaszerzését tekintette. Az NDK-tól való elhatárolódásban egyetértés alakult ki a kormány és a nemzeti érzelmekre építő, Kurt Schumacher vezette szociáldemokrata ellenzék között. Adenauer az NSZK nyugati integrációjával – kiegyezés Franciaországgal, s az Egyesült Államok védelmi biztosítéka – igyekezett hitelessé válni és visszaszerezni az ország cselekvési szabadságát, ügyesen kihasználva az európai egyesülés eszméjét. A szerepek az 1919–1920 utánihoz képest felcserélődtek: most az SPD utasította el Adenauernak a nyugati szövetségesek iránti „teljesítési politikáját”, mert az NSZK nyugati integrálódásában a német egyesítés esélyeinek csökkenését látta.

A kancellár politikájának első eredményeként a szövetséges főbiztosok az 1949. november 22-i petersbergi egyezményben engedélyezték a kormánynak a konzuli kapcsolatok felvételét és részvételét nemzetközi szervezetekben. Több gazdasági könnyítés is történt. Az engedmények ellentétele az NSZK felvétele volt a Nemzetközi Ruhr-hatóságba. A nemzetközi ellenőrzési státútumot azonban három év múlva, francia javaslatra az acél- és szénegyezményt tartalmazó Montánunióval váltották fel. Az 1952. júliusában életbe lépett szerződéssel megszűnt a német nehézipar szövetséges ellenőrzése és korlátozása, s feloszlott a Nemzetközi Ruhr-hatóság. Franciaország és az NSZK partner lett a hatok (Benelux országok, Franciaország, Olaszország és az NSZK) első szupranacionális szervezetében.

1950 júniusában a koreai háború meggyorsította az NSZK nyugati integrációját. Adenauer a koreai események példáján európai szovjet beavatkozástól tartott, ezért 1950 augusztusában, kormánytagjai tájékoztatása nélkül, biztonsági memorandumokat juttatott el McCloy amerikai főbiztosnak. Ezekben a Nyugat-Európa elleni esetleges támadás elhárítására német részvételt ajánlott fel a „nyugat-európai hadsereg” keretében, illetve kérte a hadiállapot megszüntetését a szövetségesek és Németország között, és nyilatkozatot arról, hogy megszállásuk célja a jövőben a külső veszély elhárítása. A két memorandum az NSZK állami szuverenitásának alapidokumentuma lett, mert a német védelmi készséget összekötötte a német önrendelkezés ügyével, jóllehet ellentétes volt a kormány korábbi megállapodásaival. Az újrafelfegyverzés azonban Adenauer számára fontos adu volt a teljes szuverenitás visszaszerzéséhez.

A nyugati külügyminiszterek 1950 szeptemberében New York-i konferenciájukon új korszakot nyitottak az NSZK-hoz való viszonyukban: elfogadták Bonn „egyedüli képviseleti igényét”. Elismerték a kancellár által sürgetett biztonsági garanciákat is, s támogatták a német újraegyesítés óhaját „az alapvető szabad-

ságjogok bázisán”. Megállapodtak nyugatnémet részvételű európai hadsereg (Európai Védelmi Közösség – EVG) felállításában is.

A német hadsereg létrehozásának a terve azonban megmozgatta a közvéleményt, mert világosan látták, hogy háború esetén németek lőnek majd egymásra. 1950 októberében Martin Niemöller, Hessen tartomány egyházi elnöke új választásokat sürgetett. Tiltakozásul lemondott Gustav Heinemann belügyminiszter is. Kurt Schumacher a Bundestag vitájában az SPD nevében elutasította René Pleven francia miniszterelnök tervét az Európa-hadsereg felállításáról, amelyhez német egységek is tartoznának. Elvileg nem ellenezte a német védelmi hozzájárulást, de ennek fejében a szövetségesek megszállási jogának feloldását s olyan védelmi koncepciót javasolt, amely háború esetén nem csak Németországot változtatná csatamezővé.

A változó nemzetközi körülmények közepette a kormány újabb engedményeket kapott a nyugati szövetségesektől. 1950 márciusában felállíthatta külügyminisztériumát. A külügyminiszteri posztot is Adenauer töltötte be. A következő év júliusában pedig a szövetségesek megszüntették a hadiállapotot az NSZK-val.

A szövetségesek 1951 márciusában enyhítették a megszállási előírásokat: a főbiztosok lemondtak a szövetségi és tartományi törvények felügyeletéről, bizonyos pénzügyi jogokat és szerény formában a külkapcsolatok további felvételét is engedélyezték. Az NSZK kormánya ennek fejében elismerte a külföldi német adósságokat, vagyis átvállalta a Német Birodalom csódtömegét, amelyet végül 13 milliárd márkában állapítottak meg, évi 567 milliós adósságszolgálattal.

Az EVK ugyan meghíusult a francia ellenálláson, mindez azonban kevésbé akadályozta az NSZK végleges bekapcsolását a nyugati szövetségi rendszerbe és szuverenitásának visszaszerzését. Az 1954 októberében Párizsban aláírt, a megszállási státútum helyébe lépő szerződésomag („Németország-szerződés”) kötelező érvénnyel rendezte az NSZK-nak a három nyugati hatalomhoz fűződő viszonyát, és biztonsági garanciákat nyújtott Nyugat-Berlinre. A tizenöt NATO-tagország jegyzőkönyvben rögzítette az NSZK meghívását tagjai sorába. A kilenchtalmai konferencia pedig az 1948. évi brüsszeli szerződést a Nyugat-Európai Unió szerződésévé alakította, amelybe az NSZK és Olaszország is beléphetett. Egyúttal Párizs és Bonn megállapodott abban, hogy a Saar-vidéknek autonóm európai státust biztosítanak, de népszavazást írt elő. A párizsi szerződések ratifikálásuk után 1955. május 5-én életbe léptek. Az NSZK szuverén állam lett, és május 9-én felvették a NATO-ba. A Saar-státútum csak rövid ideig volt érvényben, mert lakossága 1955. októberben ismét nagy többséggel a Németországhoz tartozás mellett döntött, amely 1957. januártól valósult meg. Három hónappal később Franciaország, az NSZK, Olaszország és a Benelux államok Rómában aláírták az Európai Gazdasági Közösség (EGK) és az Európai Atomközösség (EURATOM) alapító szerződését.

A szuverén állam létrejöttét tükrözte Adenauer 1955. júniusi moszkvai meghívása, amely 15 ezer német hadifogoly hazatérésének engedélyezését, és a dip-

lomáciai kapcsolatok felvételét eredményezte. Az NSZK megalakulása ténylegesen ezzel, az egykori negyedik megszálló hatalomhoz fűződő diplomáciai, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok rendezésével zárult le, jóllehet a két kormány álláspontja továbbra sem változott a területi status quo elismerése tekintetében és a bonni kormánynak a Hallstein-doktrínával szankcionált egyedüli képviselői igénye ügyében. Ennek jegyében nem vették fel a diplomáciai kapcsolatokat Lengyelországgal, Csehszlovákiával, Magyarországgal, Romániával, Bulgáriával és Albániával, valamint több ázsiai állammal, mivel ezek elismerték az NDK-t, amely tovább mélyítette Németország megosztottságát, s az egyesítés még távolabbra került. Velük később, 1963–1964-től mindössze kereskedelmi képviselőket cseréltek. Megszakították a kapcsolatot az NDK-t elismerő Jugoszláviával és Kubával is. E politikai megítélés 1969 táján változott meg.

Az Izraellel 1952 szeptemberében kötött jóvátételi szerződés értelmében Izrael állam 3 milliárd márka értékben vásárolhatott német árukat és szolgáltatásokat. A zsidó szervezetek 450 millió márka pénzbeli támogatást kaptak az egykori üldözöttek megsegítésére. Az egy évvel későbbi kártalanítási törvény további 4 milliárd márka egyéni kártalanítást irányzott elő.

A hivatalos magyar–NSZK kapcsolatfelvétel első lépései

A hivatalos magyar–nyugatnémet kapcsolatok a megszállási övezetek időszakára nyúlnak vissza. 1947 júliusában a frankfurti magyar konzulátus létesítéséről szóló jegyzék átadásával kezdődtek, majd 1948 augusztusában szerződéses viszony létesült a kereskedelmi kapcsolatokról is. 1948-tól Magyarországon a francia követségen a „Németországi Szövetségi Főbizottság budapesti irodája” intézte a nyugatnémet beutazási ügyeket, amely az NSZK megalakulása után „Francia nagykövetség – Németországi Utazási Iroda” néven működött. Mivel a petersbergi megállapodások értelmében a kereskedelmi megállapodások 1949 novemberétől az NSZK hatáskörébe kerültek, ezt követően a két ország éves egyezményeket kötött. A magyar–NSZK kapcsolatok ápolását a kelet-berlini magyar követség végezte. A két ország kapcsolata 1955-ig az éles hidegháborús szembenállás miatt voltaképpen a szerény mértékű árucseré-forgalomra (1953: 113 millió márka összérték) és az azzal kapcsolatos ügymenetre koncentrált.

1955 márciusában megszűnt a hadiállapot az NSZK és Magyarország között, majd szeptemberben a Szovjetunió és az NSZK felvette a diplomáciai kapcsolatokat. A jelzés értékű lépés után a magyar kormány államközi kapcsolatépítésbe fogott, de ezek az NSZK kormányának egyedüli képviselői elve és 1955-től azt szankcionáló Hallstein-doktrína értelmében sikertelenek maradtak. Ezért a közlekedés a nyugatnémet újságírókkal kialakított információcserével és közvetítéssel indult meg.

Az SZKP XX. kongresszusa meghirdette a különböző társadalmi rendszerű országok békés együttműködésének jelszavát, így a magyar külügyminisztérium

is nagyobb figyelmet fordíthatott a németországi fejleményekre. Ezután kezdte mérlegelni, hogy szerény eszközeivel miként járulhat hozzá a német kérdés megoldásához. A berlini nagykövetséget felszólították, tegyen javaslatot a magyar–NSZK kapcsolatok formáinak felkutatására és szélesítésére. A követség ennek érdekében elemezte a NSZEP-nek az NSZK-hoz fűződő kapcsolatait. A magyar külképviseletnek segítséget kellett nyújtania a külkereskedelmi szervek munkájához, s támogatnia a műszaki fejlesztést, összességében a gazdasági kapcsolatok fejlesztését. Törekednie kellett a diplomáciai kapcsolatok felvételére is.

Magyar részről e célok megoldásában az NSZK ellenzéki pártjait tekintették lehetséges partnernek, s figyelmen kívül hagyták a kormánypártokat. 1956 nyarára elsősorban a liberális FDP-vel és a BHE-vel (Bund der Heimat-Vertriebenen und Entrechteten, 1952-től Gesamtdeutscher Block/BHE) épültek ki informális kapcsolatok. Erwin Fellert, a BHE parlamenti frakcióvezetőjét és Franz Seiboth alelnököt magyarországi látogatásra hívták meg. Az NDK állambiztonsági minisztériumának kérdésére magyar részről azt válaszolták, hogy a meghívás a két ország közötti kapcsolatok normalizálását célozza.

1956 őszén az FDP politikusaival alakultak ki szorosabb kapcsolatok. Walter Scheel, Hermann Schwann és Wolfgang Döring találkozott a magyar nagykövetség vezető munkatársaival, Beck Jánossal, Kurtán Sándorral és K. Nagy Istvánval. Scheel kifejtette – írja Ruff Mihály –, hogy a népi demokráciákkal való kapcsolatfelvételben az a szándék vezérli, hogy közelebb jussanak Németország újraegyesítéséhez. Magyar részről a normális politikai kapcsolatok és élénk kereskedelem szükségességét hangsúlyozták. Scheel kérdésére, hogy magyar szempontból mi a kedvezőbb: az egységes vagy a kettészakított Németország, a magyar diplomaták az egységes Németország mellett voksoltak. Scheel elképzelhetetlennek tartotta, hogy az egyesítés nyomán Németország NDK-mintájú népi demokratikus országgá váljon, a magyar diplomaták viszont az NDK-nak az NSZK-hoz való csatolását zárták ki.

A kereskedelmi kapcsolatokról és módszerekről szólva Scheel kifejtette, hogy számukra nehézségekbe ütközik a tervgazdaságot folytató országokkal való kapcsolat. A német liberális külkereskedelmi módszer megakadályozza, hogy a partnert a külkereskedelem révén befolyásolják. A terv-országokkal folyó kapcsolattal a német fél óhatatlanul a tervgazdaság részesévé válna, és azok nagyobb megrendelésekkel befolyásolhatnák az ország gazdasági fejlődését és strukturáját. Ezért a terv-országokkal való kereskedelem növelését elképzelhetetlennek tartotta a nyugattal folyó kereskedelem rovására, illetve a kelet-európai országokkal való kereskedelem növelését csak a termelés és a külkereskedelem növelésével látta megvalósíthatónak. A magyar diplomaták kifejtették, hogy a magyar–NSZK külkereskedelem volumene messze elmarad a veszély szintjétől és kereskedelmi kapcsolataikban jelentős fejlesztési lehetőségek rejlenek. Megállapodtak abban, hogy lehetőségeiket ipari, pénzügyi és külkereskedelmi szakemberek cseréjével vizsgálják meg.

A megbeszélésen Scheel és Schwann hangsúlyozta a diplomáciai kapcsolatok felvételét, amely megkönnyíti a további tárgyalásokat. Intézkedést ígértek az NSZK-ba történő beutazást intéző francia iroda ügyében is. Megjegyezték, mennyivel könnyebb a magyarokkal tárgyalni, mint a lengyelekkel és csehekkel, nem is szólva az NDK-beli németekről. Ugyanakkor éreztették, hogy szeretnék konkrét jelét látni annak, hogy Magyarország ugyan a szocializmust építi, de önállóan cselekszik, s nem egyeztet minden apró kérdésben Moszkvával vagy a Varsói Szerződés többi államával. Az FDP képviselői megígérték, hogy segítenek más NSZK-beli személyiségekkel való kapcsolatteremtésben. Mivel 1956-ra jelentősen csökkent a BHE kormánnyal szembeni elégedetlensége, s ugyanakkor megmaradt a háború előtti Németország visszaállításának követelése, kezdett olvadni a Magyarország és a BHE érdekközössége.

A magyar forradalom segélyezése a Bécs–Budapest léghídon

Az 1956. október végi napokban élelemre és gyógyszerre volt a legnagyobb szükség Budapesten. Az MTI október 27-én este külföldi adásaiban a világ nemzeteihez fordult, hogy segítsék a Magyar Vöröskeresztet embermentési munkájában.

A felhívásra az elsők között a Vöröskereszt-szervezetek reagáltak. Az NSZK Vöröskereszt-szervezete már másnap, október 28-án segélyvonatot indított Bécsbe, s a város néhány óra alatt a jótékonyági akciók főhadiszállásává változott.

Leggyorsabban – október 26-án, még az MTI felhívása előtt – a lengyel vér- és segélyszállítmányok érkeztek meg Ferihegyre. November 3-áig 15 lengyel repülőgép landolt itt 795 liter vérrel, 415 liter vérplazmával, 16,5 ezer kg vérhellyettesítő szerrel, szérummal, gyógyszerrel, valamint 3 ezer kg élelmiszerral.

Miközben a szocialista országok közvetlenül Budapestre repítették segélyeiket, addig a Nyugatról érkezett segélyszállítmányokat Bécsben gyűjtötték össze, s onnan továbbították Magyarországra. A minél gyorsabb segítségnyújtás érdekében a két főváros között október 29-én léghíd jött létre. Eleinte három magyar és egy svájci gép hozta szünet nélkül az életmentő küldeményeket, majd hamarosan már tíz repülőgép látta el a forgalmat.

A nyugati közvélemény jelentős segélyekkel nyilvánította ki szolidaritását a magyar szabadságharc ügye mellett. A Nagy-Britannia által felajánlott 25 ezer font sterling értékű gyógyszer- és élelmiszer-rakományt a RAF 24 repülőgépe juttatta el Bécsbe. Az Egyesült Államok kormánya kezdetben 100 ezer dollárt, majd Eisenhower elnök november 2-án 20 millió dollár értékű élelmiszert és más segélyszállítmányt ajánlott fel. Az NSZK kormánya egymillió márkát, Svájc 100 ezer frank értékű gyógyszer- és élelmiszersedélyt juttatott el a Vöröskereszthez.

Október 29-én reggel a német Vöröskereszt motorizált segélyszállítmánya indult Münchenből Bécsbe. Egy orvos, tíz ápolónővér és harminc egészségügyi alkalmazott kísérte a szállítmányt. A kocsik egy komplett sebész-kórházat, 7 tonna élelmiszert, sok kötszert, gyógyszert, vérplazmát szállítottak. Az osztrák vasút egészségügyi vonatot szerelt fel műtő-kocsival, amely 29-ére virradóra indult a határra. Teherautókon is megindult a gyógyszer- és élelmiszer-adományok továbbítása.

A segélyfelajánlások november első napjaiban is folytatódtak, s volt olyan nap, hogy harmincnál is több megrakott repülőgép szállt le Ferihegyen. A november 4-én kezdődő szovjet intervenció következtében nemcsak a légihid szakadt meg, hanem a vöröskeresztes adományokkal megrakott teherautók és vasúti kocsik is a határon rekedtek, mivel a Kádár-kormány leállította a nyugati segélyek fogadását.

Az NSZK reakciója az 1956. évi magyarországi felkelésre

1956. október 15-én Bonnban aláírták az 1956–1957-re szóló magyar–NSZK árucere-forgalmi egyezményt. A megállapodás a korábbihoz képest 23%-os forgalomnövekedést irányzott elő. Október 28-ától az NSZK nagymérvű segélyezést indított meg Magyarországra.

Az 1956-os magyar forradalom ürügyül szolgált az NSZK megalakulásától fogva szinte folyamatosan napirenden lévő német főváros-kérdésnek. 1956. október 26-án a sajtóban futótűzként terjedt el a hír, hogy a CDU/CSU-frakcióban néhány képviselő a hamburgi dr. Gerd Bucerius vezetésével a magyarországi eseményekre hivatkozva a következő indítvány benyújtását tervezi: „A Szövetségi Gyűlés megállapítja: Berlin Németország fővárosa, ebből adódóan a Szövetségi Köztársaság fővárosa. Azonnal meg kell kezdeni a német parlament épületének újraépítését Berlinben. Az anyagi eszközöket a szövetségi költségvetési tervben biztosítani kell.” Bucerius a sajtónak azt nyilatkozta, hogy most, amikor a magyarok a szabadságért harcolnak, tettekkel kellene bizonyítani, hogy az újraegyesítés a német nép legfőbb célja.

A hónapokig tartó vita végül a realitásoknak megfelelően zárult. Berlin nem volt szuverén terület, szövetséges megszállás alatt állt, távolsága a nyugatnémet területektől, valamint az, hogy a városba vezető útvonalak gyakorlatilag ellenséges területen vezettek keresztül, nem tették lehetővé, hogy a Német Szövetségi Köztársaságot onnan irányítsák. Ugyanakkor komoly erőfeszítések történtek, hogy Nyugat-Berlin szövetségi kötődéseit mind gazdasági, mind pedig politikai értelemben tovább erősítsék.

A két ország kapcsolatainak kibontakozását félbeszakította az 1956. november 4-i magyarországi szovjet fegyveres beavatkozás. Az NSZK lakossága a rádióból és a november 5-i újságokból értesült az újabb szovjet támadásról Magyarországra ellen. A *Frankfurter Allgemeine Zeitung* teljes terjedelmében ezzel

az eseménnyel foglalkozott, méltatva a magyar szabadságharcosok hősiességét, s elítélve a Szovjetunió „aljas és alattomosan előkészített támadását”. A *Nürnberger Zeitung* a magyar vértanúságról szólt.

A nyugat-berlini szenátus és a képviselőház 1956. november 5-én estére közös demonstrációt hirdetett meg a magyarországi erőszakos szovjet beavatkozás ellen. A schönebergi városháza előtt mintegy 100 000 ember gyűlt össze. A demonstráción felszólalt a képviselőház három frakciójának vezetője, köztük Franz Neumann is. Otto Suhr főpolgármester egészségi okokra hivatkozva lemondta szereplését, a protokoll szerint őt helyettesíteni hivatott képviselőházi elnök Willy Brandt azonban nem kapott erre felkérést.

A tömeg nemcsak a szovjetek beavatkozását, hanem a nyugati hatalmak tétlenségét is elítélte. Elhangzott, hogy hiteltelenné váltak az SZKP XX. kongresszusának elvei a más népek belügyeibe való be nem avatkozásról és a békés egymás mellett élésről. A hozzászólók azonban nem találták meg a közös hangot a hallgatósággal, s a tömeg radikalizálódó része a Brandenburgi kapuhoz szólította a demonstráció résztvevőit.

Az események veszélyes alakulását Willy Brandt fékezte meg, aki felszólította a tömeget, hogy egy vad átvonulás a keleti szektorba súlyos következményekkel járhat. A szektorhatáron ugyanis NDK-rendőrök várakoztak lövésre készen, az Unter den Linden fasor mellékutcaiban pedig szovjet tankok állomásoztak. Ezért arra kérte a tömeget, hogy ne kövesse a felelőtlen felhívásokat, hanem tartsanak vele a Steinplatz-ra, ahol a Műegyetemmel szemben állt a sztálinizmus áldozatainak emelt emlékmű. Ez kitérőt jelentett a Brandenburgi kapuhoz vezető úton, és azt remélte, hogy időközben sikerül lecsillapítania a kedélyeket. Feleségével, Ruth-tal a menet élén érkezett a térre, ahol közösen elénekelték az „Ich hatt’ einen Kameraden” (Volt egy bajtársam) című dalt, amelyet a harcban elesett bajtársak emlékére szoktak felidézni.

Itt kapta az értesítést, hogy néhány fiatal, útban a Brandenburgi kapuhoz öszszecsapott a kordont felállító brit katonai rendőrökkel a Június 17. útján, továbbá szidalmazták és közáport zúdítottak a szovjet háborús emlékmű őrségére. Rendőrautóba ülve azonnal odahajtatott, s megértést mutatva a tüntetők érzelmei iránt újabb beszédekkel és énekléssel – ezúttal a fentebb már említett katonai nóta mellett a német himnusz dallama is felcsendült – végül sikerült a felindult tömeg nagy részét megfékeznie.

A civilben ott tartózkodó nyugat-berlini rendőrfőnök azt tanácsolta Brandtnak, hogy ígérje meg a tüntetőknek: lebontatja a szovjet háborús emlékművet. Ernst Reuter, a korábbi főpolgármester ezt egyszer már megígérte, de Brandt az adott körülmények között nem kívánta elkötelezni magát, nem beszélve arról, hogy ekkor még sem a megfelelő pozícióval, sem pedig az ehhez szükséges tekintéllyel nem rendelkezett.

Végül a szektorhatárt a brit megszállók védték meg. A szuezi válság és a magyar forradalom leverése közötti feltételezett összefüggés miatt az agresszív

berliniek tehetetlen dühüket rajtuk vezették le: többeket harcképtelenné tettek, s „szuezi disznóknak” nevezték őket. Willy Brandt néhány nap múlva vendégül látta az atrocitások katonai sérültjeit, és köszönetet mondott visszafogottságukért.

A forradalom leverése után közel 200 ezer magyar hagyta el hazáját, s zömük Ausztriába érkezett. Az osztrák kormány a nyugati világ segítségét kérte, így a menekültek 1959-ig tovább mentek más országokba. Az NSZK-ba 15 500 fő jutott. Ausztria és Svájc messze a lehetőségein felül adott otthont a magyaroknak. Irántuk a korábbi elzárkózást a rokonszenv és az együttérzés váltotta fel.

A magyar kormány 1957 elejétől erőfeszítéseket tett a menekültek hazatérésre való rábírásában, erre azonban csak harmincezer személy volt hajlandó. Az ötvenhatos menekültek segélyezésére nemzetközi akciók indultak.

1957. januárban Strasbourgban Kéthly Anna, Kővágó József és Király Béla vezetésével megalakult a Magyar Forradalmi Tanács, amely megerősítette a magyarságnak a függetlenségre, az önállóságra és a szabadságra irányuló igényét, követelte a szovjet csapatok kivonulását és a demokratikus kormányzati rendszer bevezetését. Elítélte Kádár Jánost és társait a forradalom elárulása és a megtorlás miatt, s felszólította a nyugati hatalmakat, hogy szerezzenek érvényt az Egyesült Nemzetek közgyűlése határozatának, amely az oroszok támogatását sürgette és a Kádár-rendszerrel való együttműködésben tartózkodást ajánlott.

Az NSZK kormánya és lakosságának zöme elítélte a szovjet intervenciót, és nem tekintették legitimnek és bojkottálták a Kádár-kormányt. Az NSZK-ban élő régi és új emigránsok (25-30 ezer fő) is élénk politikai harcot folytatott a magyar kormány ellen. Az NSZK kormánya elutasította az 1956 októberében parafált következő évi kereskedelmi egyezmény megkötését, s csak 1957 közepén mutatott hajlandóságot féléves egyezmény aláírására. A kezdődő párbeszéd nyugatnémet politikusai kompromittálódástól tartva hónapokon keresztül tartózkodtak a személyes érintkezéstől. A Safrankó Emánuel nagykövetet helyettesítő Beck János ideiglenes ügyvivő a Magyarországgal szembeni sajtókampány ellenére a nyugati újságírókkal való kapcsolat fenntartását sürgette, s a külügyminisztérium 1957. február végén hozzájárult a nyugatnémet újságírók beutazásához. Magyar részről azt bizonygatták, hogy a nyugatnémet sajtó egyoldalúan kezeli a magyar eseményeket, és a Kádár-kormány lépéseit azonosítja a Rákosi–Gerő-féle hibás és bűnös politikával.

1957 áprilisában bizonyos változások történtek a magyar–NSZK kapcsolatokban. Mivel oldódott az NSZK ellenzéki pártjainak Magyarország iránti korábbi álláspontja, a külügyminisztérium egyfajta beutazási sorrendiséget állított fel. Eszerint a BHE képviselői önköltséges utazására csak az SPD és az FDP képviselőinek magyarországi látogatása után kerülhetett sor. A magyar kormány 1957 nyarán Hermann Matern-nél, a NSZEP egyik vezetőjénél puhatolózott a magyar–NSZK diplomácia kapcsolatok felvételének megítéléséről, aki a kérdés napirendre kerülésekor nem javasolt elzárkózást. Ezért a magyar külügyminisz-

térium az 1956. október 23-a előtti személyes kapcsolatok újjászervezésére utasította a berlini nagykövetséget. Elsősorban az ellenzéki FDP és SPD köreire gondoltak. Ősszel már nemcsak a kapcsolatok fenntartása, hanem azok kiszélesítésére vettek irányt az SPD és a CDU felé. A berlini magyar követség munkatársai 1957. október közepén Nyugat-Berlinben találkoztak Herbert Wehnerrel, Helmut Schmidtel, Fritz Erlerrel, valamint Wili Max Rademacher, Ewald Bucher FDP-képviselőkkel. Schmidt és Wehner Németország újraegyesítését kilátástalannak tartotta, s megerősítették, hogy Ulbrichttal nem lehet tárgyalni. Wehner hivatkozott Kéthly Annával és Király Bélával folytatott 1956. novemberi találkozására, amelyen Kéthly pozitívan nyilatkozott Kádár Jánosról, s később, amikor ellene fordult, Wehner állítólag nyilvánosságra hozta beszélgetésüket. Wehner bírálta Nagy Imrét is, mert szerinte Magyarországnak olyan vezetőre lett volna szüksége 1956 októberében, aki képes az oroszok számára is elfogadható programot kidolgozni.

A két német szociáldemokrata politikus támogatta a kapcsolatok bővítését, s javasolták, hogy a gazdasági területen a hagyományos német iparcikkek kereskedelmét kellene forszírozni. Másodszor említették a kulturális és sportkapcsolatokat, kiemelve, hogy Adenauernek már nincs ereje megakadályozni növekedésüket. Fontosnak tekintették neves tudósok és társadalmi személyiségek meghívását és kiküldését, valamint a közlekedési kapcsolatok felújítását. Azt javasolták, hogy magyar részről inkább Hamburg felé forduljanak. Schmidt egyúttal minden segítséget megígért a Hamburgba kiküldendő vasúti és vízi közlekedésben jártas magyar szakembernek.

Az 1957 őszi sikeres találkozók az NSZK politikusai főként exportgazdasági megfontolásokból hajlottak a kapcsolatok kiépítésére, amelyben a magyar fél is érdekelt volt, s műszaki megújulást is remélt az NSZK-val való kapcsolatok fejlesztésétől. A kapcsolatépítés politikai motivációi között magyar részről a diplomáciai kapcsolatok felvétele munkált, míg az NSZK ellenzéki pártjainak képviselői a német egység útját kívánták egyengetni. Igyekeztek megtudni, mennyire érdekelt Magyarország a német egyesítésben, s osztja-e a szovjet és az NDK-kormány álláspontját.

Peter Florin, a NSZEP külügyi osztályának vezetője pontos információkkal rendelkezett a magyar diplomaták megbeszéléseiről. A pártvezetés véleményét továbbítva kifejtette, hogy nem helyeslik e találkozókat. Rostás István, az új nagykövet azonban kitartott a az NSZK-val való kapcsolatépítés mellett. Úgy vélte, hogy az NDK-nak is hasznos lehet e kapcsolat; mivel azonban bizalmatlanul tekintettek minden ilyen lépésre, a jövőben eltekint tájékoztatásuktól. Otto Winzer külügyminiszter-helyettes magánvéleménye szerint az Adenauer újabb győzelmét hozó 1957. évi Bundestag-választások után nem helyes, ha az NDK-ba akkreditált diplomaták az NSZK politikusaival tartanak fenn kapcsolatot. Rostás erre azt válaszolta, hogy hazai útmutatás alapján tárgyaltak, és a magyar nagykövetség nem vonulhat vissza az NDK külügyminisztériumának utasítására.

Az NDK vezetése úgy vélte, hogy az 1949–1953 közötti évekhez hasonlóan továbbra is kizárólagos szerepet tölthet be a magyar–német kapcsolatokban. Nehezményezték a Nyugat-Berlinen keresztül magyar–NSZK kapcsolattartást, tudni akartak a kapcsolatfelvétel minden mozzanatáról, s attól tartottak, hogy az NSZK befolyásolja a magyar álláspontot. Ezért elvárták a magyar nézetek azonosulását az NDK érdekekkel, amelyeket azonban a magyar diplomácia – különösen a nagykövetség munkatársai – nem tudtak elfogadni.

Mindazonáltal időnként Magyarország tényleges lehetőségeit messze túlbecsülő „keményvonalas” útmutatások születtek. 1957 decemberében a külügyminisztérium az NDK-val való kapcsolatoknak adott prioritást. Elhatározták, hogy a német egység ügyét a Szovjetunió és az NDK javaslatai alapján támogatják. Stratégiai cél: „támogatni az egész szocialista tábor törekvését az NSZK-nak a NATO-ból való kiszakítására. Gyengíteni a nyugatnémet imperializmus és militarizmus pozícióit, növelni ellentéteit vetélytársaival... E politika érvényesítése céljából törekszünk a diplomáciai kapcsolatok rendezésére”. A harcoss ideológiai küzdelemmel egyidejűleg azonban erősíteni igyekeztek a külkereskedelmi, sport és kulturális kapcsolatokat, és fenntartani a diplomáciai kapcsolatok rendezésének szándékát.

Rapacki lengyel külügyminiszter közép-európai atommentes övezet kialakításáról 1957 októberében meghirdetett terve, illetve a Bundeswehr atomfegyverekkel való felszerelése elleni tiltakozás nyomán ismét mozgásba lendült a nemzetközi diplomácia, benne a magyar–NSZK érintkezés. A tárgyalásokat az Európai Gazdasági Közösség 1957. évi megalakulása és a világgazdasági konjunktúra gyengülése is befolyásolta. 1957 decemberében a magyar külügyminisztérium az NDK-val való kapcsolatoknak adott prioritást.

A Nagy Imre-per ítéletei és végrehajtása után azonban lekerült a napirendről az NSZK képviselőinek magyarországi látogatása.

Az NSZK-beli éles magyarellenes sajtópropaganda idején 1958 novemberében csak Willi Max Rademacher szabaddemokrata képviselő utazott – elsősorban üzleti és gazdasági tárgyalásokra – Magyarországra. Kijelentette, hogy változatlanul a két ország kereskedelmi kapcsolatainak bővítésére és a diplomáciai kapcsolatok felvételére törekednek. A magyar–NSZK kereskedelem fejlesztésének akadályai között megemlítette, hogy az NSZK mezőgazdasági és földművelésügyi minisztériuma – az 1920–1930-as évek fordulójához hasonlóan – élesen ellenzi a mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékek importját. A kereskedelem bővítése ellen hat az Európai Gazdasági Közösség megalakulása és a szövetségi kormány részéről jelentkező politikai megfontolások. Mindezek ellenére az FDP támogatja a két ország összesen 239 millió márkás árucseréjének bővítését.

A politikai tájékozódás során Rademacher megkérdezte, hogy a magyar–NSZK diplomáciai kapcsolatok felvételekor Magyarország feltételül szabná-e az NDK elismerését az NSZK részéről. Magyar részről nem szabtak ilyen feltételeket, viszont elvárták, hogy diplomáciai kapcsolataik ne irányuljanak az NDK és

a Szovjetunió ellen. A Rapacki-terv Magyarországra való kiterjesztését firtató kérdésre azt válaszolták Rademachernek: elképzelhető olyan formában, hogy az NSZK, NDK, Lengyelország és Csehszlovákia mellett a NATO-hoz, illetve a Varsói Szerződéshez tartozó országokra is kiterjesztik. Ha Dánia és Norvégia is csatlakozna a Rapacki-tervhez, akkor Magyarországra is kiterjeszhető lenne. A szovjet csapatok kivonásával kapcsolatban emlékeztettek a szovjet javaslatokra, megemlítve, hogy a nyugat-európai hatalmak nem hajlandók csapatkivonásokra.

Időnként az íróasztal melletti óhajok a teljes realizálás hiányát mutatták: az 1959. februári külügyminisztériumi utasítás például a nagykövetséget a szociáldemokrata tömegeken és középkládereken kívül kapcsolatteremtésre utasította az SPD felső vezetés egyes csoportjaival vagy tagjaival, hogy azok befolyásukkal gyengítsék a kormány intézkedéseit, és szűk bázisra szorítsák vissza a „legreakciósabb” SPD-vezetőket. Ilyenre azonban egy szociáldemokrata politikus sem volt hajlandó.

1963-tól mind több intézkedés mutatta, hogy a magyar kormány konszolidálni kívánja hatalmát és eredményeit. Az 1963 eleji amnesztia a megbékélési szándékot jelezte. Az új politika fő eleme a kétfrontos harc lett, vagyis elhatárolódás a Rákosi-féle sztálinista s a Nagy Imre-féle „revizionista” vonaltól. Úgy kívánt „magyar” politikát folytatni, hogy ne maradjon kétség „internacionalista elkötelezettsége” és „szövetségesi hűsége” iránt.

Felhasznált irodalom

- Benz, Wolfgang (Hg.): Die Vertreibung der Deutschen aus dem Osten. Fischer, Frankfurt am Main, 1991.
- Borbándi Gyula: A magyar emigráció életrajza 1945–1985. Bern, 1985.
- Brandt, Willy: Von Bonn nach Berlin. Eine Dokumentation zur Hauptstadtfrage. Arani-Verlag, Berlin-Grünwald, 1957.
- Brandt, Willy: My life in politics. London, Penguin Books, 1992.
- Dokumente zur Berlin-Frage 1944–1962. Hrsg. vom Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e. V, R. Oldenbourg Verlag, München, 1962.
- Bailey, George: Németek. Egy rögeszme története. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- Görtemaker, Manfred: A Német Szövetségi Köztársaság története az alapítástól napjainkig. Korona Kiadó, Budapest, 2003.
- Heimann, Siegfried (Hrsg.): Berlin bleibt frei. Politik in und für Berlin 1947–1966. Bonn-Berlin, Dietz, 2004. (Willy Brandt – Berliner Ausgabe 3. köt.)
- Heimann, Siegfried: „Der Mann, der nach vorne ging”. Willy Brandt und Berlin. In: Berlinische Monatsschrift, (2001) 7. sz. 39-54.
- Horváth, István – Németh, István: Magyarország és a német egység (1945–1990) Magvető, Budapest, 1990.
- Németh, István: Németország története. Egységtől az egységig (1871–1990). Aula Kiadó, Budapest, 2002, 2004.
- Németh István: Európa 1945–2000. A megosztástól az egységig. Aula Kiadó, Budapest, 2004.

- Németh István (Szerk.): 20. századi egyetemes történet. I. Európa. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Ruff, Mihály: Magyarország és az NDK kapcsolatairól (1956. november – 1958. március). *Múltunk*, 1995/2. szám
- Ruff, Mihály: A hivatalos Magyarország nyugatnémet politikai kapcsolatairól (1956–1958). *Századok*, 1998/5. szám
- Seebacher-Brandt, Brigitte: Willy Brandt, Piper, München, 2004.
- Simándi, Irén: Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámhosszán 1951–1956. OSZK–Gondolat Kiadó, Budapest, 2005.
- Simándi, Irén: „Nemzetközi sajtószemle” a Szabad Európa Rádióban (1956. október 22. – november 10.) OSZK – Gondolat Kiadó, Budapest, 2006.
- Staritz, Dietrich: Geschichte der DDR 1949–1985. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1985.
- Stern, Carola: Willy Brandt. Mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. Gütersloh, Bertelsmann, 1990.
- Tollas, Gábor: Willi Brandt és a magyar forradalom; Főváros-vita. Kézirat, Budapest, 2006.
- Wetzlaugk, Udo: Auf dem Weg zum Parlaments- und Regierungssitz. – In: Diehl, Elke-Faulenbach, Jürgen (Hrsg.): Hauptstadt Berlin, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 1996.
- Wetzlaugk, Udo: Hauptstadt Preußens und des Deutschen Reiches. In: Diehl, Elke - Faulenbach, Jürgen (Hrsg.): Hauptstadt Berlin. Informationen zur politischen Bildung. 1996. 4-8. o.